

INFORMASIYA CƏMIYYƏTİ VƏ SIYASƏT

Məhəmməd CƏBRAYILOV
AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun
"İnformasiya cəmiyyətinin fəlsəfəsi və
sosiologiyası" şöbəsinin elmi işçisi, f.ü.f.d.

KLASSİK İMPERIALİZMİN YENİ MƏRHƏLƏSİNDƏ İNFOİMPERIALİZM PROBLEMI

XXI əsrdən etibarən texnoloji inkişafı əlaqədar olaraq global məkanda informasiyanın fərd, cəmiyyət, dövlətlərarası münasibətlərdə ən təsirli vasitəyə çevrilməsi inkar olunmaz fakta çevrilmişdir. Sürətlə qloballaşan dünyada informasiya amili bir tərəfdən global güclərin ənənəvi geosiyasi maraqlarının fərqli bir istiqamətdə inkişafına təsir edirsə, digər tərəfdən yeni dünya nizamının və beynəlxalq münasibətlərin formalaşmasında həlledici gücə malikdir. Qlobal informasiya amili dövlətlər arasından məhdudiyətləri aradan qaldıraraq yeni geosiyasi mühitin yaranmasına birbaşa təsir edir.

Məhz bu baxımdan Azərbaycan regionda yaranan geosiyasi mühit, uydurma "erməni soyqırımı", "Dağlıq Qarabağ" kimi məsələlərin həlli, xüsusilə erməni lobbisi tərəfindən dezinformasiyanın global məkanda tirajlanması kimi təhlükəli amillərlə qarşı-qarşıya-dır. Tarixi proseslərin izlənilməsi onu deməyə əsas verir ki, dünya güc mərkəzlərinin əlində təzyiq alətinə çevrilən informasiya amili

indiki qədər global təsirə malik olmayıb və uzun müddət bu təsir mövcud olacaqdır.

Bu istiqamətdə aparılan tədqiqatlarda tarixi aspektin də nəzərə alınması vacib şərtədir. Çünki, informasiya tarixin bütün mərhələlərində dövlətlərarası diplomatik və beynəlxalq münasibətlər sisteminə, o cümlədən geosiyasi proseslərdə mühüm amil olmuşdur. Xüsusilə də yeni dövrdən etibarən informasiyanın gücü və təsirdairəsi texnoloji inkişafı ilə bağlı olub global geosiyasi proseslərdə və beynəlxalq münasibətlərdə də dərin dəyişikliklərin yaranmasını şərtləndirmişdir. Məhz bu baxımdan xüsusi texniki vasitələrlə yayılan informasiya amilinin mövcud geosiyasi proseslərə təsiri, onun formaları, vasitələri, mexanizmləri və digər məsələlər elmi cəmiyyət qarşısında duran mühüm problemlərdir.

Yuxarıda bütün bu qeyd olunanlar nəzərə alınaraq müasir dövrdə dünyada yeni geosiyasi vəziyyətin yaranması ilə bağlı aşağıda göstərilən suallara aydınlıq gətirilməsi zərurəti meydana çıxır. Məsələn, dünyada yeni geosiyasi proseslərin baş verməsində informasiyanın rolu varmı? İmperializm dünyanın və regionların geosiyasi mənzərəsinə necə təsir edir? Azərbaycanın global informasiya məkanına inteqrasiyası, regional geosiyasi münasibətlərin inkişafına hansı təsirlər göstərə bilər? Regionda müasir dövrün geosiyasi aktorlarının formalaşmasında informasiya hansı rola sahibdir? Bütün bu suallar üzrə təhlillər mövzu daxilində araşdırılaraq sistemləşdirilir.

1. Müasir geosiyasətdə yeni alətlər

Beynəlxalq münasibətlər sisteminin modern konsepsiyaları əsasında müasir geosiyasi proseslərdə baş verən ən yeni keyfiyyət dəyişikliklərini tam dərk etmək üçün informasiya imperializminin məzmun və mahiyyətinin açılmasına ehtiyac var. Məhz bu baxım-

dan beynəlxalq informasiya müharibəsində yeni kibertexnologiyalardan istifadə, sosial medianın informasiya cəmiyyətinin formalaşmasındakı rolu, transmilli media imperializminin inkişafı və texnoloji innovasiyalardan xüsusi strateji vasitə kimi istifadə olunması beynəlxalq münasibətlərin, bütövlükdə isə bəşəriyyətin XXI yüzillikdə informasiya amilindən nə dərəcədə asılı olduğunu göstərən ən mühüm amildir. Eyni zamanda modern və postmodern cəmiyyətlərinin yaranmasının səbəblərini təhlil edərkən bu cəmiyyətlərin formalaşmasında informasiya amili xüsusi olaraq qeyd olunmalıdır. Çünki yaranan keyfiyyətə yeni cəmiyyətlərin əsas indikatoru informasiya amilidir. Informasiya texnologiyalarının başlıca idarəetmə vasitəsi kimi siyasi proseslərdə əhəmiyyətini hər keçən günə müqayisədə artığını təhlil edərkən aydın olur ki, informasiya subyektləri informasiya cəmiyyətinin yaranmasında xüsusi rola malikdir.

XXI əsr beynəlxalq münasibətlər sistemi və geosiyasi proseslərdə informasiya imperializm ənənəvi istismarçı imperializm "alətlərini" (üsullarını, vasitələrini) sıxışdırıb aradan çıxarır. Informasiyanın ötürülməsində meydana çıxan yeni trendlər bütövlükdə qlobal geosiyasi proseslərə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir. Yeni dünyanın geosiyasi paradigmaları dəyişir, böyük dövlətlər fərqli oyun qaydaları tətbiq etməyə çalışırlar. Məhz bu baxımdan informasiya "alətləri" sayəsində həyata keçirilən informasiya imperializmi təzyiq vasitəsi kimi öz təsirini ənənəvi hərbi, iqtisadi, mədəni vasitələrlə deyil, manipulyativ internet resursları ilə həyata keçirir.

Qlobal güclər tərəfindən manipulyativ Internet resursları ilə yeni kibertexnologiyaların yaratdığı imkanlardan siyasi məqsədlər üçün istifadə edilməsi Azərbaycanın milli maraqlarının etibarlı müdafiəsi məsələsini aktuallaşdırır. Qlobal güc olmaq iddiası ilə hərəkət edənlər arasında rəqabət getdikcə daha kəskin və amansız məzmun alır. Nəzərə alsaq ki, yeni qlobal güc mərkəzinə çevril-

mək istəyən dövlətlər dünyada baş verən geosiyasi prosesləri informasiya amilindən istifadə etməklə öz maraqlarına uyğun şəkildə istiqamətləndirir, onda qeyd edə bilərik ki, texnoloji innovasiyaların və müasir kibertexnologiyaların gətirdikləri keyfiyyətlər cəmiyyət daxilində, eləcə də müasir beynəlxalq münasibətlər sisteminə əhəmiyyətli dəyişikliklər etmək gücündədir. Məhz bu baxımdan informasiya amilindən təzyiq və təhdid vasitəsi kimi istifadə edilməsini "infoimperializm" adlandıran H.Babaoğlu qeyd edir ki, "...infoimperializm yeni qlobal infokratiyanı, infokratiya isə yeni infoelitanı şərtləndirir. Bu imperialist güclər imperializmin substratı olan kapitalizmin inkişafı üçün, heç şübhəsiz ki, yeni metod və vasitələr axtarışına çıxıblar. Infoimperializm adlandırdığımız yeni beynəlxalq siyasi sistem inkişaf prosesində olduqca maraqlı, ancaq eyni zamanda, proqnozlaşdırılması xeyli çətin olan problemlər də əmələ gətirir. Bu problemlər cəmiyyətin ən ağıla gəlməz sahələrinə nüfuz etməklə bir sıra hallarda yeni keyfiyyət dəyişikliklərinə, əksər hallarda isə dəhşətli aşınmalara gətirib çıxarır. Aşınma əsas etibarilə mənəvi sferada baş verir və bu o dərəcədə güclü təsirə malik olur ki, millət və xalq anlayışlarının ifadə etdiyi məzmununa belə, köklü şəkildə təsir göstərir. Yeni qlobal sosial piramida yaradır. Bu piramida isə klassik milli-etnik piramida deyil, infokulturoloji piramida şəklində ortaya çıxır".¹

2013-cü ildə qurulan "Cambridge Analytica"– adlı şirkətin Facebook vasitəsilə milyonlarla istifadəçinin məlumatlarını oğurlaması və bu yolla seçkilərə müdaxilə etməsi ilə başlayan müzakirələr, dünyada informasiya amilindən virtual manipulyasiyalar üçün istifadə edilməsinin yeni istiqamətlərini açıq-aydın göstərə bildi. Eynilə Brexit referendumu, xüsusən D.Trampın prezident seçildiyi ABŞ seçkiləri, Hindistan, Fransa və Almaniyaadakı seçkilərə xarici

¹ Hikmət Babaoğlu. Infoimperializm və media "MSA" B.: 2013, s.163, s.12.

müdaxilələrin mövcudluğunun ciddi əlamətləri milli dövlətlərin geosiyasi proseslərdə baş verə biləcək təhlükəsizlik məsələlərini aktuallaşdırdı. Bütün bu nümunələrdən anlaşıldığı kimi, qlobal güclər və bu iddiada olan dövlətlər tərəfindən informasiya resurslarına müxtəlif sərmayələr qoyulur və müxtəlif ölkələrdə daxili və xarici siyasi gündəmə müdaxilə etmək üçün bu istiqamətdə təşəbbüslər edilir. Məsələn, RAND Corporation'da Katherine Costello tərəfindən yazılan "Russia's Use of Media and Information Operations in Turkey" adlı hesabatda qeyd olunur ki, "Rusiya nümunəsi üzərində, bir tərəfdən dövlətlərin klassik media üzərindən icra etdiyi əməliyyat bacarığını göstərməkdirsə, digər tərəfdən də indiki vaxtda dövlətlərin müdaxilə etmə vasitələrində yeni üsulların axtarılmasıdır".² Yuxarıda verilən hesabatda, Rusiya ilə Türkiyə arasındakı 2015-ci ildə yaranmış böhran və Suriyada baş verən geosiyasi proseslər nəzərdən keçirilir. Moskva ilə Ankara arasında böhrana yol açan bəzi kritik hadisələri diqqətə alan hesabatda deyilir ki, "informasiyadan manipulyasiya etməklə bir tərəfdən Rusiya Türkiyə üzərində təsirini saxlayır, digər tərəfdən regional, həm də qlobal hədəflərini reallaşdırmağa çalışır".³ Bütün bu deyilənlər onu göstərir ki, dünyanın qlobal güc mərkəzlərindən biri olan Rusiya regional güc olan Türkiyə üzərində geosiyasi məqsədlərə çatmaq üçün informasiya amilindən və qlobal media imperiyalarından necə istifadə edir. Bu hesabatı təhlil etməkdə məqsəd hazırkı vəziyyətdə münasibətləri yaxşılaşan Türkiyə və Rusiya arasında olan əməkdaşlığı təhlil etmək deyil, əsas məsələ müasir dövrdə dövlətlərarası ziddiyyətlər zamanı informasiyadan geosiyasi məqsədlər üçün necə və hansı yollarla istifadə olunmasını araşdırmaqdır. Məsələn, hesabata daha yaxından baxıldığında

² Bilgi savaşları ve uluslararası müdahaleler. <https://www.setav.org/bilgi-savaslari-ve-uluslararasi-mudahaleler/>

³ Yəni orada.

Rusiyanın Türkiyədəki informasiya müharibəsi və gündəm yaratma səylərinin üç kritik hadisə üzərindən ələ alındığını müəyyənləşdirmək olar. Birincisi, Rusiya döyüş təyyarəsinin 2015-ci ilin noyabrında endirilməsi, ikincisi, 15 iyul 2016-cı ildə FETÖ tərəfindən edilən çevriliş cəhdi və sonuncusu 2016-cı ilin dekabrında Rusiya səfiri Andrey Karlovun öldürülməsi. Bu cür model və strategiyaların praktik nümunələrini Yaxın Şərq, Cənubi Qafqaz, Şimali Afrika geosiyasi məkanında izləmək mümkündür. Bəhs olunan geosiyasi proseslər kontekstində milli dövlətlər qlobal aktorların yaratdığı yeni infoimperializmin təsirlərindən qorunmaq üçün müdafiə imkanları zəifdir. Bütövlükdə bu deyilənləri Yaxın Şərqdə (İraq, Liviya, Yəmən, Suriya və "Ərəb Baharı" adı altında yeni tətbiq üsullarından istifadə olunduğu ölkələrdə) baş verən proseslərin fonunda daha yaxından izləmək mümkündür. Məsələn, "Bu kontekstdə biz idarəetmə və ideoloji əsasları, struktur elementləri müəyyənləşdirilmiş "İraq modeli"ni müşahidə edirik. Məlum olduğu kimi, 2003-cü ilin mart ayında imperialist güc mərkəzləri İraqa hərbi müdaxilə etdilər, hakimiyyəti devirəndən sonra isə infoimperializmin əsaslarına söykənən bəhs etdiyimiz modeli yaratdılar. Başqa sözlə, İraqın bir milli dövlət kimi öz sərhədləri daxilində mövcudluğu qorundu, amma bu dövlətin idarəetməsi və strukturunda ciddi funksional dəyişikliklər edildi. Bəhs olunan ölkə daxilində bir-birinə münasibətdə fərqli mövqe və qütblərdə yer alan qruplar formalaşdırıldı".⁴

Məhz bu baxımdan yuxarıda qeyd olunduğu kimi, informasiya amilindən istifadə olunmaqla yaradılan yeni imperializmə gizli və ya açıq dəstək verən dövlətlərin əsas məqsədləri milli dövlətlərin yerləşdiyi coğrafi sərhədlər daxilində idarəedilən kaosun yaradılmasıdır. Müasir geosiyasi proseslərdə milli dövlətlərin daxilində

⁴ Hikmət Babaoğlu. Infoimperializm və media. "MSA", B.: 2013, s.163, s.12.

xaosun yaradılması nəyə və kimə xidmət edir? Əvvəla bu sualın izahını təhlil etmədən öncə I və II Dünya müharibələri zamanı qlobal güc mərkəzi olmaq istəyən dövlətlərin qarşılaşdıqları çətinliklər və riskləri nəzərdən keçirmək lazımdır. Belə ki, qlobal güc olmaq uğrunda gedən savaflarda iştirak edən dövlətlər üçün insan potensialının tükənməsi, maliyyə imkanlarının sarsılması, iqtisadi tənəzzül, hərbi resursların azalması kimi böyük çətinliklər dururdu. Bu amil qlobal güc olmaq istəyən dövlətlərin tarixində uzaq keçmiş olmadığı üçün müasir geosiyasi proseslərin strategiyasında dönüş nöqtəsi oldu. Məhz bu baxımdan qlobal güclərin geosiyasi məsələlərdə milli dövlətlərə qarşı hədəf seçdikləri strategiya və hərbi müdaxilə bir tərəfdən beynəlxalq konvensiyaların pozulmasına gətirib çıxarırsa, digər tərəfdən böyük maliyyə itkilərinə gətirib çıxarır. Məsələn, ABŞ prezidenti D.Tramp Suriyadakı fəaliyyətlərini dəyərləndirərkən qeyd edir ki, "ABŞ Suriyada trilyonlarla pul xərcləyib. ABŞ qoşunları Suriya və İraqda strateji obyektlərə nəzarət etməlidir".⁵

Əlbəttə, ABŞ-ın İraqa, Liviyaya, Suriyaya hərbi müdaxilə zərurəti ona görə baş vermədi ki, ABŞ yuxarıda qeyd olunan riskləri nəzərə almamışdı, bu dövlətlərə hərbi müdaxilə ona görə baş verdi ki, kaos yaratmaqla manipulyasiya edilən müasir informasiya texnologiyaları həmin dövlətlərdə yox idi. Məhz bu baxımdan ABŞ-ın geosiyasi məsələlərdə əldə etdiyi informasiya silahının həmin ölkələrin cəmiyyətlərinə tətbiq olunmasında böyük çətinliklər var idi. Çünki bu dövlətlərin rəsmi hakimiyyətləri infoimperializmin gətirdiyi yenilikləri ölkələrin hüduqları daxilində genişlənməsinə istəmərdilər.

Bütün bu faktların təhlil olunması onu göstərir ki, bölgədə geosiyasi məqsədləri olan dövlətlər media imperiyaları tərəfindən hadisələr üzərindən müxtəlif strategiyalar qurmaqla həm ictimaiyyət, həm də beynəlxalq aləmi çaşdırıcı üsullarla ələ alınması əsas fakt olaraq qarşımızda dayanmaqdadır. Yuxarıda qeyd olunanları təhlil etdikdə aydın olur ki, informasiya amilindən geosiyasi məqsədləri üçün istifadə edən güc mərkəzləri strateji maraqlarını üç əsas prinsiplə həyata keçirir:

- a) manipulyasiyaların həqiqi ünvanı olan hədəflərdə qeyri-müəyyənliyin artırılması,
- b) fürsətçi uydurmalar və çoxsaylı ziddiyyətlər,
- c) geosiyasi hadisələrin yaranma tipinə və formasına uyğun strategiyaların qurulması.

Müasir geosiyasi məqsədlərə nail olmaq və beynəlxalq sistemdəki təsirlərini artırmaq üçün dövlətlər tərəfindən tətbiq olunan, ənənəvi strategiyalardan tamamilə fərqlənən bu innovativ metodlar mərkəzi hakimiyyətlər üçün yeni təhlükələrin mövcudluğunu göstərir. Son zamanlarda Rusiyanın, xüsusən də Qərb ölkələrində seçkilərə təsir göstərməsi ilə bağlı iddialar, suverenlik baxımından problem olaraq qəbul edilir, eyni zamanda bu sahədə yeni müdafiə mexanizmlərinin qurulmasını zəruri edir.

2. Sovet İmperiyasının süqutunda informasiya amili

Qərb ölkələrində informasiya cəmiyyətinin yaranması haqqında ideyalar və onların nəticəsi kimi yaranan texnoloji inkişaf birbaşa kommunizm prinsipləri ilə ziddiyyət təşkil edirdi. Hətta cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasının tarixi labüdlüyü və sosial tərəqqi baxımından vacibliyi haqqında əsərlər yarandıqdan sonra belə, informasiyanın gücü və təsiri barədə keçmiş SSRİ-də skeptik düşüncələrin sayı artmaqda idi. Məsələn, A.P.Suxanov qeyd edirdi

⁵ Trampın üç qorxaq gedişi. http://musavat.com/news/iovga-trampin-uc-qorxaq-gedisi-amerika-ne-qeder-geri-cekilecek_652139/html

ki, "informasiyanın burjuva nəzəriyyəçiləri informasiyanın təbiət və cəmiyyətdə rolunu fetişləşdirir, "informasiya cəmiyyəti" deyilən bir konsepsiyayı yaratmağa cəhd edirlər... Belə cəmiyyətdə insan nə işə etməkdə gücsüzdür. O, həmişə getdikcə daha çox artan müxtəlif məlumatlar, broşürlər, kitablar və s. təzyiqi altındadır... İnformasiyanın cəmiyyətin həyatındakı rolunu idealist və texno-kratik mövqedən traktovka edən burjuva ideoloqları, onun əhəmiyyətini ictimai inkişafda məhsuldar qüvvələr və istehsal münasibətlərinin həlledici roluna qarşı qoyurlar".⁶

İnformasiyanın əhəmiyyətini və gücünü nəzərə almayan hər hansı bir dövlət özünün geosiyasi maraqlarının qorunub saxlanması zəif görünür. Dünyanın iki güc mərkəzindən biri olan keçmiş SSRİ-də Suxanov və onun kimi düşüncələrin çoxluğu onu göstərdi ki, informasiyanın geosiyasi proseslərdə hansı əhəmiyyətə malik olması nəzərə alınmayanda dövlət üçün ciddi problemlər yaranır.

SSRİ kimi nəhəng dövlətin çökməsi və dünyanın geosiyasi xəritəsinin dəyişməsi ilə bağlı M.Kastels xüsusi təhlillər aparmış və maraqlı nəticələr əldə etmişdir. "İndustrial etatizmin böhranı və Sovet İttifaqının dağılması" fəslində qeyd edir ki: "Sovet etatizmi informasionalizmə keçidin tarixi kontekstində iqtisadiyyat və cəmiyyətin idarə edilməsində xüsusilə çətin problemlə üzləşir. İnzibati iqtisadiyyata xas olan və hərbi gücün struktur üstünlüyü ilə cəmiyyətə aşılana israfçı təmayül və ifratçılığa, informasionalizmin spesifik formalarına uyğunlaşma zərurəti də əlavə olunur. Ziddiyyət odna ki, məhsuldar qüvvələrin inkişaf bayrağı altında qurulmuş sistem, bəşəriyyət tarixində ən vacib texniki inqilabla bacara bilmir. Bu işə informasionalizm üçün xarakterik olan informasiyanın sosial determinləşmiş emalı və maddi istehsal arasında simbio-

tik qarşılıqlı təsiri, informasiya üzərində dövlət inhisarı və texnologiyaların silah istehsalı çərçivəsində məhdudlaşması ilə uyğunlaşmadı".⁷

M.Kastelsin yuxarıda qeyd etdiyi fikirləri SSRİ-nin dağılmasının əsas səbəbi kimi qəbul edilməsi, tarixi obyektiv proseslərin ümumi təsirlərini nəzərə alınmaması demək olardı. Lakin informasiyanın gücünün nəzərə alınmaması fonunda postindustrial transformasiyalara adekvat reaksiya verilməməsinin ağır nəticələri hərtərəfli aydındır. Məhz bu baxımdan Azərbaycanın geosiyasi proseslərdə aktiv rol almasında və gələcək inkişaf strategiyasının müəyyənləşdirilməsində qeyd olunan amillərin nəzərə alınması zərurətə çevrilir.

İnformasiyanın ötürülməsində meydana çıxan yeni trendlər bütövlükdə global geosiyasi proseslərə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir. Yeni dünyanın geosiyasi paradimaları dəyişir, böyük dövlətlər fərqli oyun qaydaları tətbiq etməyə çalışırlar. Qlobal güc olmaq iddiası ilə hərəkət edənlər arasında rəqabət getdikcə daha kəskin və amansız məzmun alır. Məhz bu baxımdan global güclər üçün ciddi əhəmiyyət kəsb edən regionlardan biri Cənubi Qafqaz və Azərbaycanıdır. Bunun bir sıra səbəbləri vardır. Bu səbəblərdən biri Azərbaycanın enerji daşıyıcıları ilə zəngin olması, digər səbəbi Rusiya, Türkiyə, İranla qonşu olması, başqa bir səbəbi isə Mərkəzi Asiyaya açılan körpü olmasıdır. Cənubi Qafqaz Qara dəniz və Xəzər dənizi hövzələrini birləşdirir. Bu səbəblərdən Cənubi Qafqazda geosiyasi nüfuz sahibi olmağa çoxları can atır. Məsələn, global və regional güclər Cənubi Qafqazda olan geosiyasi maraqlarını yeni metod və prinsiplər əsasında, xüsusilə XXI əsrin yeni imperiya növü olan informasiya imperializminin imkanları əsasında həyata ke-

⁶ Суханов А.П. Информация и прогресс. Новосибирск: «Наука», 1988, с.87, 192 с.

⁷ Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. М.: ГУ ВШЭ, 2000, с.488, 608.

çirirlər. Məhz bu baxımdan Azərbaycan Cənubi Qafqazın inkişaf etmiş ölkəsi kimi qlobal geosiyasi proseslərin hədəf və mərkəzi olmaqla milli təhlükəsizliyə təsir edən müasir informasiya axınını nəzərə almalıdır. Çünki qlobal güclərin dünyanın əsas geosiyasi mərkəzi olması məqsədilə həyata keçirdikləri açıq və gizli əməliyyatlar, informasiya resurslarından imperiya maraqları üçün istifadə olunması digər dövlətlər üçün təhdidlər yaradır. Məsələn, siyasi analitik Corc Fridman da faktiki olaraq eyni mahiyyətli suallar qoyur. O, xüsusi olaraq Rusiya ilə Avropa arasında yerləşən ölkələrin daxil olduğu “sərhəd torpaqları” terminini elmi dövriyyəyə gətirmişdir. C.Fridman hesab edir ki, həmin məkanda “yeni strateji mənzərə” formalaşır. Həmin dəyişikliyi I və II Dünya müharibələri ərəfəsində yaranmış vəziyyətlə müqayisə edən “Stratfor”un qurucusu maraqlı fikirlər irəli sürür. O, yazır: “Proses başlanğıc mərhələsindədir və artıq Almaniyanın 1914-cü ildə düşdüyü xəttə bağlanıb. Güclər toplanır və əgər proses gedirsə, o, xeyirxah niyyətləri onların nəzarəti altında olmayacaq”.⁸

Proseslərin bu cür inkişafı, yeni geosiyasi trendlərin yaranması, xüsusilə informasiyanın ən müasir “silahların vura bilmədiyi hədəflərə daha yaxşı çatması” kimi amillər qlobal və regional əməkdaşlıq məsələlərində ənənəvi yanaşmalara yeni düzən verir.

3. Müasir geosiyasətdə əməkdaşlıq

Müasir geosiyasi əməkdaşlıq məsələlərində informasiya-kommunikasiya əlaqələri və münasibətlərin rəqəmsallaşması o deməkdir ki, onun vasitəsilə dövlətlər müxtəlif siyasi hadisələri vəb kameralar, telekonfranslar vasitəsilə müzakirə edirlər. Hal-hazırda

COVID-19 virusunun yayılması ilə əlaqədar olaraq dünyada pandemiya elan olunduğu bir şəraitdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə Türk Şurasına daxil olan dövlət başçılarının keçirdiyi telekonfrans regional və dünyada baş verən proseslərlə bağlı ilk telemüzakirə idi. Geosiyasətdə virtual informasiyanın təsiri və gücü tamamilə yeni bir innovativ ideya olmaqla yanaşı, geosiyasətin köhnə modellərini dəyişir. Məsələn, Amerika Birləşmiş Ştatları ənənəvi müharibə metodunu informasiya müharibəsi ideyası ilə müqayisə və “silah” kimi tətbiq edən ilk dövlət olmuşdur. Məhz bu baxımdan geosiyasi proseslərdə oyun qaydalarının yeni “alətlərlə” əvəz olunmasını nəzərdən qaçıрмаq olmaz. Digər tərəfdən informasiyanın ötürülməsində yeni “alətlərin” əldə olunmasını və onun inkişaf meyillərini aşağıdakı amillərlə əlaqələndirmək mümkündür:

- inkişaf etmiş ölkələrin və inkişaf etməkdə olan ölkələrin onlayn rejimə keçidin təmini; beynəlxalq təşkilatlara, dövlət və qeyri-dövlət aktorlarına İnternet-girişin genişlənməsi;
- dünya üzrə qlobal informasiya məkanından istifadəçilərinin sayının artması və durmadan artmaqda davam etməsi;
- elektron maliyyə (bitcoin, blockchain və s. kriptovalyutalar), elektron biznesin ölkələrin ümumi daxili məhsulunda payının artması;
- postindustrial cəmiyyətin inkişafına yönəlmiş informasiya texnologiyalarının rolunun artması, bunların müvafiq olaraq beynəlxalq münasibətlər sistemində özünü biruzə verməsi;
- BMT-nin nəzdində İnternetin tənzimlənməsinə dair beynəlxalq qanunverici bazanın formalaşdırılması, kiberterrorizmin, başqa cinayətlərin, neqativ halların və İnternetin bunun üçün istifadə edilməsinin qarşısının alınması üçün dövlət tərəfindən İnterneta milli nəzarətin artırılması;

⁸ Корнелиу Бжолу, Маркус Холмс. Цифровая дипломатия: теория и практика. М.: 2015, с.46, 462.

- geosiyasi fəaliyyət üçün yeni imkanların prinsiplərlə aşkar edilməsi, İnternetin beynəlxalq münasibətlərin qloballaşması şəraitində geosiyasi məsələlərdə hərtərəfli alət olması.

Yuxarıda qeyd olunan amillərin informasiya sahəsində faktiki olaraq mövcudluğu müxtəlif ölkələrin geosiyasi maraqlarının inkişaf etdirilməsində əsas göstəricidir. Tədqiqatçıların fikrinə görə, qloballaşan dünyada maraqlı meyllərdən biri də odur ki, xarici siyasət sahəsində informasiya inqilabı beynəlxalq münasibətlərdə gündəmə gələn yeni amili – “yumşaq güc” resursunu olduqca təsirli vasitəyə çevirmişdir. Yaşadığımız yüzillikdə dövlətlərin xarici siyasətinə bəzən həlledici təsir göstərən yeni yanaşmalar ön plana çıxır.

Müasir infoimperializmin təsiri altında dövlətlərin əhəmiyyəti olaraq qüdrətini şərtləndirən amillərin də nisbətində dəyişikliklər baş verir. Beynəlxalq geosiyasi münasibətlər sistemində ölkələrin açıq və ya gizli iyerarxiyası bir çox hallarda onun qlobal informasiya məkanına təsiri ilə müəyyən olunur. Məhz bu baxımdan müasir dünyada dövlətlərin hakimiyyət resurslarını qiymətləndirərkən onların informasiya sahəsindəki imkanlarını və yeni informasiya-kommunikasiya məkanındakı mövqelərini nəzərə almamaq düzgün olmazdı. Qlobal və regional geosiyasi proseslərdə yeni tipli beynəlxalq ziddiyyətlər yaranır.

3.1. Dünyanın geosiyasi məkanında yeni parametrlər və İKT

İnternet geosiyasi məkanın qloballaşmasında, beynəlxalq hərbi əməkdaşlıq, siyasi və iqtisadi inteqrasiya ilə yanaşı, qarşılıqlı əlaqələrin genişlənməsində vacib faktorlardan biri hesab edilir. İnternetin inkişafının bütün dünya üçün sosial-iqtisadi nəticələri Amerika tədqiqatçısı P.Litanın əsərində öz əksini tapmışdır (12,

s.1049-1050). Müəllifə görə, o, bir sıra siyasi səciyyəvi müsbət nəticələrə səbəb oldu: demokratik seçkilərin keçirilməsi, siyasi partiyaların və seçicilərin aktivliyinin yüksəldilməsi, dövlət və vətəndaşlar arasında qarşılıqlı fəaliyyətin şəffaflığının artırılması və s. P.Litan həmçinin qeyd edir ki, İnternet qlobal fenomen kimi aktiv olaraq qloballaşmaya qarşı olanlar tərəfindən istifadə edilməklə, yeni informasiya texnologiyalarının böyük potensialını müəyyən edir: “Bundan əvvəl müxtəlif regionlarda olan insanların bu qədər böyük hissəsinin öz fikirlərini bildirməsi, yaxud siyasi aksiyalar təşkil etmələri üçün indiki kimi imkanları olmamışdır”. P.Litan onu da qeyd edir ki, sosial-iqtisadi nəticələr iqtisadi artımın İKT sektoru hesabına sürətlənməsi, İnternetin əməyin məhsuldarlığına uzunmüddətli effektiv təsiri və istehsal xərcləri kimi amillərin təsirinə məruz qalmışdır. Burada P.Litanın yuxarıda qeyd etdiyi “İnternet qlobal fenomen kimi aktiv olaraq qloballaşmaya qarşı olanlar tərəfindən istifadə edilməsi fikri ilə razılaşmaq mümkün deyil, o mənada ki, informasiya texnologiyalarının böyük potensialını istənilən müstəviyə daşıyan İnternet təkə qloballaşma əleyhdarları üçün əlçatan deyil, adi fərdin fəaliyyətdən tutmuş ən böyük birlik və təşkilatların fəaliyyətləri üçün geniş imkanlar açır. Bununla yanaşı, İnternetin inkişafı İKT-yə çıxışın əldə edilməsində əks olunmuş, özü ilə birgə aşkar bərabərsizlik növlərini – siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni bərabərsizlikləri gətirərək “rəqəmsal uçurum və rəqəmsal partlayış” adlanan problemin yaranması və kəskinləşməsinə səbəb olmuşdur. Bu problemin həlli məqsədilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT), “Böyük səkkizlik” (G8), beynəlxalq-iqtisadi və siyasi birliklər çərçivəsində beynəlxalq cəmiyyət ciddi səylər göstərir. İnternetə beynəlxalq təşkilatlar səviyyəsində böyük önəm

verilməsi də onun beynəlxalq münasibətlərə təsirinin son illər nə dərəcədə artdığına dəlalət edir”⁹.

Müasir beynəlxalq informasiya sistemi inkişafda olan elə bir sahədir ki, onun həm dünyanın qlobal geosiyasi proseslərinə, həm də dövlətlərarası münasibətlər sahəsinə mühüm təsiri mövcuddur. Nəzərə almaq lazımdır ki, bugün beynəlxalq münasibətlər müasir geosiyasi proseslərdən ibarət təməl üzərində yaranmış və inkişaf etməkdədir. Tarixi təcrübə sübut edir ki, informasiyanın ötürülməsində texniki innovasiyalar dünyanın geosiyasi sistemində gedən proseslərə həmişə öz təsirini göstərmişdir. Məhz bu baxımdan XX əsrin sonlarından informasiya amilinin yaratdığı inkişaf bəşəriyyətin bütövlüklə həyatına təsir etməklə yanaşı, həm də geosiyasi və beynəlxalq münasibətlərdə yeni istiqamətlər müəyyənləşdirdi.

Nəticə

Dünyada geosiyasi dəyişikliklərin baş verməsi bu dəyişiklikləri həyata keçirən dövlətin (və ya dövlətlərin) informasiya amilindən qlobal miqyasda öz mənafeyinə uyğun istifadə etməsi ilə nəticələnir.

Infoimperializm – yeni imperiya forması kimi informasiya amilindən istifadə etməklə nəzarətdə saxlanılan (işğal olunan) dövlətə qarşı həyata keçirilən müasir təzyiqlik formasıdır.

Azərbaycan dövlətinin kosmosa süni peykləri buraxması onu göstərir ki, gələcəklə bağlı informasiya müharibəsində dezinformasiyaları önləmək, informasiya amilindən istifadə edərək regionda mövcud geosiyasi vəziyyətin dəyişməsinə həyata keçirmək üçün geniş infrastruktur imkanlar yaradılmışdır və bu iş davam etdirilir.

Hər bir dövlət öz milli inkişafında qarşıya qoyduğu hədəflərə çatmaq üçün mütləq olaraq bu proseslərin xarakter və dinamikasını nəzərə almalı, müvafiq tədbirlər həyata keçirməlidir. Belə ki, sadalanan amillər hər bir ölkənin siyasi, iqtisadi, mədəni-elmi, texnoloji və s. istiqamətlərdə reallaşdırdığı fəaliyyətin uğurları, beynəlxalq münasibətlər sisteminin yeni geosiyasi reallıqları və onunla qarşılıqlı təsirləri nəzərə alınmaqla təmin edilə bilər. Bununla belə, onların arasında milli və beynəlxalq siyasi məkanda inkişaf proseslərinə təkanverici təsir edən ən başlıca qüvvə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarıdır. Bugün informasiya amilini və onun geosiyasi məsələlərdə şərtləndirdiyi çoxşaxəli dəyişiklikləri nəzərə almadan nə səmərəli xarici siyasət yürütmək, nə də sürətlə baş verən qlobal prosesləri önləmək mümkündür. Geosiyasi münasibətlərin qloballaşması, yeni dünya nizamının formalaşması hər bir müstəqil dövlətdən adekvat səylərin göstərilməsini tələb edir.

Açar sözlər: klassik, infoimperializm, problem, geosiyasət.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Hikmət Babaoğlu. Infoimperializm və media “MSA” B.: 2013, s.163, s.12.
2. Ramiz Mehdiyev. Azərbaycan: qloballaşma dövrünün tələbləri. B., “XXI-Yeni Nəşrlər Evi”, 2005, 464 s.
3. Məmmədov N. Xarici siyasət: reallıqlar və gələcəyə baxış. B.: “Qanun”, 2013, s.264.
4. Həsənov Ə.M. Azərbaycanın geosiyasəti. Dərslük. B., “Zərdabi LTD” MMC, 2015, 1056 s.
5. Кастель М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. М.: ГУ ВШЭ, 2000, с.488, 608.

⁹ Stanyer J. Modern Political Communication: Mediated Politics in Uncertain Times. Cambridge: Polity Press, 2007.

6. Корнелиу Бжолу, Маркус Холмс. Цифровая дипломатия: теория и практика. М.: 2015, с.46, 462.
7. Тоффлер Э. Шок будущего. М.: АСТ, 2008, 560 с.
8. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. М: «Академия», 2004, 944 с.
9. Суханов А.П. Информация и прогресс. Новосибирск: «Наука», 1988, с.87, 192 с.
10. Henri Kissincer. Diplomatiya. "Qanun" nəşriyyatı. B., 2015, s.873.
11. Cavid Əlisgəndərli. "Ərəb baharı": geosiyasi və geoiqtisadi maraqların qarşılıqlı təsiri. Tarix və onun problemləri jurnalı. № 4, 2013, s.374.
12. Litan R. Law and policy in the age of the internet //Duke Law Journal № 50, 2001, p.1049-1050.
13. Stanyer J. Modern Political Communication: Mediated Politics in Uncertain Times. Cambridge: Polity Press, 2007.
14. Bilgi savaşları ve uluslararası müdahaleler. <https://www.setav.org/bilgi-savaslari-ve-uluslararasi-mudahaleler/>
15. Trampın üç qorxaq gedişi. http://musavat.com/news/iovga-trampin-uc-qorxaq-gedisi-amerika-ne-qeder-geri-cekilecek_652139/html

Магомед ДЖАБРАИЛОВ

ПРОБЛЕМА ИНФОИМПЕРИАЛИЗМА НА НОВОМ ЭТАПЕ КЛАССИЧЕСКОГО ИМПЕРИАЛИЗМА

РЕЗЮМЕ

С устранением между государствами ограниченный глобальный информационный критерий оказывает прямое влияние на создание новой геополитической среды. Он являлся важным критерием в системе межгосударственных дипломатических и международных отношений, а также в геополитических процессах во всех этапах развития истории информации. В статье анализируется влияние информации на современном этапе. Развитие техники и технологии создало условия для глубоких изменений в глобальных геополитических процессах и международных отношениях. Именно с этой точки зрения влияние информационного критерия на геополитические процессы, их формы, средства, механизмы и другие вопросы являются одним из важных проблем, стоящих перед научным обществом. В статье автор старается ответить на вопросы: какую роль играет информация в новых геополитических процессах, происходящих в мире; как влияет инфоимпериализм на геополитическую картину мира; какое влияние на развитие региональных геополитических отношений может оказать интеграция Азербайджана в глобальную информационную среду; какую роль играет информация в формировании геополитических факторов в регионе на современном этапе? и т.д.

Ключевые слова: классический, инфоимпериализм, проблема, геополитика.